

(0) 5.58 218

64-2

80.08 242

СЛОВО ЗНАК ДИСКУРС

АНТОЛОГІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРНО- КРИТИЧНОЇ ДУМКИ ХХ СТ.

2-е видання, доповнене

За редакцією
Марії Зубрицької

Центр
гуманітарних
досліджень
Львівського
національного
університету

ЛЬВІВ 2002

МОЯ ПЕРЕМОГА є ЧИСТО ВЕРБАЛЬНОЮ...

Жене, заражаючи нас своїм злом, сам визволяється з-під його панування. Кожний його твір є кризою катарсичної одержимості, своєрідною психодрамою; кожний на вигляд тільки наслідує свого попередника, так само, як кожна нова його закоханість є повторенням давніх захоплень, але завдяки ім цей одержимець приборкує крок за кроком демона, що його поплутав. Десять років творчості можна порівняти з психоаналітичним лікуванням.

Стиль *Notre-Dame des Fleurs*, цієї поеми фантазії та фатальності, дещо затемнений онаністичними уподобаннями. Тут ще немає сміливих проривів, автор часом дозволяє багатослів'ю із пограниччя марень панувати над собою, хоча подекуди розслаблюється, цілковито потрапляючи в мелодійну м'якість. Потім наближаємось до аутизму, до передлогічних форм мислення. Жене, який уміє бути таким безжалісним до себе, часто розчулюється над своєю недолею, як тільки близькі ясного бачення просвітлює темну масу снів. «*Miracle de la Rose*» – це несподіваний перелом, пробудження. Ця книжка, незважаючи на те, що написана в ув'язненні, є розповіддю про визволення. Тут Жене востаннє вміщує своїх героїв у тюрмну камеру. Але яка ж відмінність між в'язницею в *Notre-Dame*, тим проваллям самотності, і в'язницею в *Miracle*, справжнім мікрокосмосом, суспільством у мініятюрі, огидним пансіоном! Перед тим як покинути в'язницю назавжди, Жене вже розчарувався в ній і став «візіонером». Знавець техніки крадіжок і літератури, він з однаковою легкістю послуговувався пером і ломом, розглядаючи все з погляду придатності. Для оцінювання пройденого шляху порівняймо самітника з *Notre-Dame*, який гарячково займається онанізмом, того напівшаленця, який лежить на землі, з нервовим чоловічком, живим, авторитетним, який не виходить із в'язниць, який коли закохується, то будь-що прагне нав'язати себе, запанувати над коханим.

Вперше темою його писання стає завзятість, завершення якоїсь дії без жодних капризів. І оскільки йдеться про те, щоб заволодіти Жаном, який перебуває у сфері Добра, то проблема ставлення до етичних вартостей цього разу повертається перед Жене в іншому світлі: зло спокусило його думкою: чому б не спробувати Добра? Проблема, правда, залишається відкритою, бо Жене не наважується, але з іншого боку, я вже сказав, що спокуса Добра є певною містифікацією, однак, тепер інакше оцінимо зміни, які відбулися від часів *Notre-Dame*, якщо

усвідомимо собі, що Жене не вважав прийняття абсолютної моральності за *a priori* неможливе. Це не означає, що він справді був схильний повернутись до суспільства Справедливих, а тільки те, що «первинна криза», яка повторюється в усіх його творах, стає щораз абстрактнішою, стереотипнішою, менше пережитою, одне слово, Жене визволяється з тієї кризи багаторазовим її повторюванням. Хіба не освідчується наприкінці книжки, що суспільство Справедливих нарешті прийняло його? Те «повернення блудного сина» символічне: стаючи Жаном, якого порядні люди вважають за «свого», Жене привласнює собі магічні титули і похвалу свого коханка. Значущим є той факт, що він міг би хоч так бавитися думкою про повернення. Зразу можна зауважити наскільки він відчуває себе звільненим і вільним *«Journal du Voleur»* (*Щоденник злодія*) справляє враження літературної пам'ятки, і стиль тут, нарешті, набув плавності, абстрактного узагальнення, безсоромної чарівності, іронії та легкості, які відкривають нам Жене-володаря слова і майстра письменницької техніки. Але водночас роль «поезії» звужується, не знайдемо більше у ній тих незвичайних метафор, які занурювали нас у світ зіпсутості. Вперше Жене намагається зрозуміти самого себе. Якщо перші його твори були мрією про життя то цей текст є медитацією над його минулім, і передусім, над його вчинками. Колись записував свої спогади, пригоди духу, а тепер пише про те, що написав, прагне окреслити себе: ким є? куди дійшов? що далі? Спокуса моральности настирливо повторюється. Чи існує якась мораль? Чи можна погодити винятковість того єдиного і неповторного представника з універсальними вимогами етики? І тут Жене також не робить висновків, але досвід підсугає йому свої норми і максими. Ця книжка залишає нас у непевності, вона збила з пантелику найвідоміших критиків, які цінували у Жене радикалізм його негації і дивувались, чому він відсутній в останньому творі. Подив був викликаний тим, що не зауважили повільного, але таки прогресу у його творчості. Не зауважили, що марення поступово звільняє місце свідомості, пасивності – активності, безпосередність – рефлексії, роздуми над життям – медитаціям на тему моралі та мистецтва.

Повернімось до початку: Жене, кидаючись від образу до образу, не мав часу зізнатись собі, що мріє. На щастя, ті мрії нудьгують самі собою і прагнуть бути записаними, і Жене записує, надаючи їм пізніше форми тривання. Та ледь окреслені слова спивають мрії, сохнуть і вимагають, щоб їх читали. Той мрійник, вкинутий поміж людей, дізнається, що сила, яка його мучить, є для нього тільки об'єктом власне так, як для інших його мрії належать як такі до реального світу, і є психічним процесом, який певного дня протікав у свідомості цього Злодія. Вкотре намагається подивитись на себе поглядом іншого і так напізввільняється: погорда інших знімає чар із його мрій.

Інші з погордою сприймають його мрії, і саме тому ображений Жене пробує занурити їх у ті мрії. Розставлятиме пастки, перекидатиме кладки над потоками, послуговуватиметься працею рук; віддаляється від свого заняття, його жести перетворюються у дії. І ці дії характерні тим, що закладають основи існування якоїсь Правди. Коли Жене намагається нав'язати нам свій сон, то мусить переконатись що нав'язує нам саме цей сон: того достатньо щоб окреслити певну правду в самій серцевині брехні. Самотній мрійник нищить правду, брехун, навпаки, вірить у неї тим палкіше, чим пристрасніше говорить неправду: його брехня мусить бути зрозумілою, бо хоч не знає правди, однак може її висловити.

Зникає мрійник, лжесвятий, чарівний злодій – з'являється «страхітливий виробник». Його зброєю є слово, а його творивом – свідомість Іншого, його метою – через слово діткнутись свідомості шаленства. Вишукує норми, винаходить способи витворення інтуїції, досвіду яких ніколи не зазнає сам. Його мрії втрачають колорит, спрощуються, залишається тільки модель, яку поєт копіює. Нищив моментально, а щоб збудувати, йому був потрібен час. Оскільки Жене прагне стати в очах усіх найнезвичайнішою істотою, то мусить викликати взаємність, звичайно, для того, щоб легше вводити в оману; але коли хоче переконається, які слова мають вплив на інших, то мусить спочатку випробувати їхній ефект на собі. Не йдеться про те, щоб від-реальнити будь-якою ціною будь-що і будь-як; потрібна *тривала* не-дійсність, тобто така, що постає в Іншому і яку не можна усунути. Жене по-новому сприймає порядок, правду, взаємність, універсальність, які, якщо не помиляються, є рисами Добра. Але ні. Жене не повернувся до Добра. Прагне шкодити і його справа має бути злим вчинком. Якщо і знаходить якісь норми, то тільки для того, щоб краще чинити Зло, якщо і позбувається своєї трутізни, то тільки через передавання її Іншому, якщо і виривається зі сну, то тільки примушуючи свої жертви снити його снами. Щоправда, буде, і завдяки цьому набуває певних рис будівничого; але знову ж таки тільки для того, щоб нищити, штовхати добре душі в безодню скандалу, близче до гріха, виводячи їх на дорогу Зла, щоб відсікти всі зв'язки, які єднають свідомість і дійсність. Його проза фальшива, його повісті облудні, постаті з його книжок – притягнуті, але сам Жене набув певних цнот: він *вже не є тим самим*. А ці марення про руйнування, які намовляють читача на знівечення будь-якої дійсності, є для Жене гармонійним суб'єктом. Читач знає, щоб міг існувати твір; а у момент, коли читач занурюється у мрії, для Жене, який спостерігає за ним і знає, що є дріб'язковим винуватцем тих видінь, з тієї негації постає нова дійсність: мрії читача як *суб'єкт*. Спочатку мрії Жене були суб'єктом для Іншого, а тепер є мріями Іншого і суб'єктом для Жене. Постаті, які він витворив, були тільки формами

відсутності, гіркою нереалізацією його онаністичних жестів; повертаються до нього як *збірні уявлення* Мігнона, образ нищівної злости, був тільки розпачливою негацією дійсності і будь-якої правди, яка тепер вже є правою Мігнона. Про нього говорять, його осуджують, і можна сказати, наприклад, що він є однією з постатей *Rompes funebres*. Наділений моральним та естетичним існуванням: незліченна кількість потенційних читачів надає цим убогим та схематичним фігурам незавершеної повноти, що збагачується усіма рисами, які можна додати. Однак, Жене залишається вірним своєму початковому задуму, тобто силі нищення: існування Мігнона засноване небуттям, воно, власне, є буттям небуття. Щоб така чудова відсутність могла виникати, потрібні були наміри, мури, дахи, в'язниця: нищення зненацька стає творенням, поет підносить звитягу там, де святість зазнала поразки, і стверджує, що буття виникає з другого боку Ніщо. Буття, насамперед, занурене у Ніщо (абсолютне відреальнення світу), потім Ніщо впливає на буття (об'ективізація твору як збірної уяви). Зауважмо, що тут бракує третього етапу, який ґрунтуються, звичайно, на творенні синтезу. Щоправда, його не було взагалі. Чи власне не цю ідентичність протилежностей *без єдності* мав осягнути перед аскезою? І чи відчуває потребу Святості? Поет гордо створив порядок буття, який Святість шукала поза межами нищення.

Про кого ж говорив Жене, якщо не про себе самого? Жан Жене є суб'єктом, який відбивається у свідомості Інших. Звичайно, був тим суб'єктом віддавна, від моменту, коли порядні люди назвали його злодієм; але був суб'єктом іманентним, утаєним; не міг узгодити своєї свідомості зі своїм об'ективним існуванням: вичерпував себе в марному виснаженні, щоб зробити із *Ego* мету свого діяння, тобто стати для себе таким, яким його зробили інші. Тільки тепер зрозумів свою помилку: хотів видаватись собі таким, яким його бачили інші, і змусити інших, щоб побачили його таким, яким хоче бути. Тоді взяти їхні душі в долоні і надати тій білій глині такої форми, якої тільки захоче, бо свідомість Інших є тим місцем, у якому людина може і повинна стати такою, якою є. Жене, існуючи як суб'єкт для інших, самовитворюється як *буття-усобі*. Мабуть, так і ніколи не відгадає, ким стане. Та навіть, якщо не зможе себе розглянути і тішитися собою в Іншому, то, принаймні, пізнає радість самотворення. Грає на фортеціяно, не чуючи його звучання, але знає, що його чути у сусідній кімнаті, ноти чергуються у тому порядку, який обрав собі сам, грає з інтенсивністю, якої прагнув, відчуває порухи власних пальців, опір клавіш, вгадує наперед, що матиме певний успіх в Інших, які його слухають. Переміг. Визнаний як злодій, прагне ним залишитися, але не може надати існування тому, що вже є. І зненацька – геніяльна думка: вибір писання. Буде злодієм, але в іншій сфері,

встановить інші стосунки з порядними людьми. Буде демонструвати злодійство, роздумуючи над своїми вчинками, доводячи їх до зразкових, так само як математик змінює неокреслені контури предметів у якусь геометричну форму. Знавцем усіх тих досконалих крадіжок буде для читача зразковий Жене, який так відрізняється від злодія із крові й плоті, як геометричне коло відрізняється від намальованого на піску кола. І від цього моменту, «темне животіння», яке тягне за собою, є в його очах тільки паростком чудового існування, яке створив собі у свідомості Іншого. Животіння Жене, випадкове і простакувате, є тільки тонкою пеленою, що відокремлює і поєднує дві абсолютні свободи, одна з яких *втворює своє існування* в іншій.

І ось Жене звільнився від обтяжливих обов'язків естетизму. Чинить зло і його вчинки є природними, жести – скupі і точні, не мусить грati жодної ролі, весь вміщується в словах, які записує у свої твори, з естета став художником, заполоненим справжньою пристрастю викликання образів в інших. Але, однак, все ще грає, грає в акті писання і завдяки писанню, грає роль Поета, і грає так, щоб його любили. Його літературні проби нагадують любовні намагання. Прагнучи збудити огиду, Жене пише, щоб здобути любов. Маю на увазі пекельну любов, яка намагається ув'язнити свободу, щоб сковатися в ній від світу. Бути коханим, підпорядкувати собі чиюсь свободу, змусити її, щоб сама захотіла бути залежною, ледь примітною, стати для неї і з її допомогою пануючим суб'єктом: хіба не того прагне зла любов і Жене? Тут свідомість читача уподібнюється до свідомості коханця, і зникає, затирається для того, щоб з'явився Злодій. Під впливом поетичного флірту трактує себе як непотрібний інструмент. У Жене промовляє «я», яке, однак, не є Жене. Стати собою в Іншому, хіба це не мета, до якої стремить коханець аж до оргазму? Кокетерія, одяг, мазохізм – усе це пружини мистецтва Жене, в своєму естві дуже жіночого. Хіба ж не прагнув він самців, віддаючи їм себе, стаючи їхнім суб'єктом? Хіба не спокушував їх і не заглиблював їх у терпіння? Чарівне дитя, назване злодієм, стало суб'єктом у руках Іншого і прагне бути тим суб'єктом якомога більше. Це гвалтовне бажання спонукає його чинити усе, що найгірше, щоб тільки взяти на себе свою недолю: втягується у гомосексуалізм і віддається самцям. Та найглибша суперечливість його натури полягає в тому, що виконуючи усталену роль коханого, він добивається терпінь коханця. Грає роль коханка, але без любови, шкодуючи, що не може стати повністю суб'єктом. Його визволене і чисте прагнення стати суб'єктом таки знайде свою висублімовану форму в літературній творчості, який ще раз повториться «первинна криза». Жене спокушує, відкривається, віддається, але вже не кохає. Чарівний, легендарний, зненавиджений, він грає роль коханого і перетворює читача в

свого коханця, проникаючи у свідомість, яка вже не зуміє його позбутись, але й не зможе з ним цілковито ідентифікуватись. Жене прагне, щоб його «ненавиділи в любові», щоб кохали його зі страхом, аж до загибелі разом з ним, але не кохає тих, які прагнуть спокусити, бо це міщани, багатії та справедливці. І читач сприймає суперечності Жене, який, як ми показали, був одночасно суб'єктом закоханості, бо сам характеризував себе як річ до взяття, і коханком, оскільки сам перевживав усі любовні терпіння. Читач сприймає цей конфлікт навиворіт: Жене стає коханком, пробує перетворитись у суб'єктивність злодія, стає ледь зауважуваним, тратить себе, тільки, щоб міг існувати Жан Жене – легендарний злодій. Тільки ледь вступивши в цю чужу суб'єктивність, відчуває, що іронічний погляд об'єктивізує його, що він може стати *rіччю, яку можна взяти до рук*, маніпулювати як закоханим. І навпаки. Жене, який віддав себе на поталу своїх читачів як суб'єкт, раптом перетворюється в об'єкт з моменту, коли починають його читати. Бо витворений світ уяви над їхніми головами є саме отим світом, перетвореним у жах, і доводить читачам, що існує автор. Читачі ідентифікують себе, всупереч своєму бажанню, із постаттю злодія, жебрака, педераста, який промовляє «Я». Але те «я» розщеплюється, вказуючи на «я» творця: «Називаю все г'валтом. Буду говорити про *Divine* як мені заманеться». Тут ідентифікація вже неможлива, оскільки читаємо книжку, яку написав він. Читачі відчувають себе ошуканими, губляться, а якийсь Деміург спостерігає за їхньою приреченістю. Якась цинічна і невблаганна свобода нав'язує себе їхній свободі, охоплює їх, а відтак опановує ними. Отямлюються несподівано, коли опльовують рідну матір або профанують могили, усвідомлюючи, що їх доведено до цього стану облудними дорогами. Здавалось, що вони у кімнаті самі, а виявляється, ще хтось був. Хтось, хто приготував їм це падіння і пробудження, викликане докорами сумління. Пробують звільнитися, обурюються, але такий стан був наперед передбаченим: хтось хотів, щоб протестували саме так. Ролі тут змінились: це відповідь офірного козла, який був предметом їхніх споглядань, а тепер вони є його предметом. Хитрий злочинець, схилившись над своїми знерухомленими жертвами, відслонює себе при їхньому занепокоєнні і стає докором сумління, чистого сумління. Коли його свобода приходить до нього з глибин іншої свідомості, фатальність заморожує свободу іншого – це спосіб протиставити себе читачам. Будь-який предмет стає настільки сакральним, наскільки виявляє інакшість чогось іншого, чогось відмінного від себе. «Сакральний камінь є річчю, але в її глибинності виявляє щось інше», – пише один історик релігії. З'являючись через предмет, сила приховує позір предметності, але сама є суб'єктом. Суб'єктивність, що з'являється у предметності попри знищення предметності – це сакрум, погляд-предмет, який появляється в

нашому світі в постаті речі, а однак викрадає у нас наш світ і нашу власну суб'єктивність, перетворюючи нас у річ споглядання. Власне, таким і є Жене, коли оглядає себе в душах читачів і є для них поглядом, кинутим через слово. А коли Справедливі відчувають, що цей погляд перетворює їх у речі, Жене, схилившись над душами, які гуснуть в його очах як соус, відкриває в собі таємні ферменти, які спричиняють те загустіння. Його чиста свобода повертається до нього як сила, відмінна від буття, як щось інше, як негація усього змусив читача освятити його. Щоправда, читач не усвідомлює тієї сакралізації: визнає свободу Жене і знає, що той його не визнає. Але для Жене сакралізація є фактом, їй істота, яка його визнає, стає неістотною та ужитковою. Тут читач відрізняється від речі тільки тим, що він нею *стає*, а річ є просто тим, чим є. Власне та відмінність спрацьовує на користь Жене: його читачі принижуються перед ним погоджуючись визнати свободу, яка, і вони це добре знають, не визнає їхньої свободи.

«Буду злодієм», – постановив колись Жене, а тепер стверджує: – «Я – поет». Скористаємося тим наочним прикладом, щоб з'ясувати зasadnicу різницю між поетом та прозаїком. Прозаїк, за своєю природою – *профан*, визнає свободу своїх читачів тією мірою, до якої прагне визнання своєї свободи, і проза ґрунтуеться на такій взаємності визнання. Поет, навпаки, прагне визнання від публіки, якої сам не визнає. Прозаїк промовляє до читача, намагається його переконати, прагне досягнути згоди в тому чи іншому пункті, тоді як поет мовить сам до себе через посередництво читача. Прозаїк використовує мову як міст, про кладений між ним та Іншим, поет послуговується Іншим як посередником між ним та мовою. Мова між прозаїком та його читачем відступає перед ідеями, які надходять з нею, тоді як між мовою та поетом відступає читач, який стає носієм вірша, і його роль полягає в *об'єктивізації слова* так, щоб поет побачив відбиття своєї творчої суб'єктивності як святої сили.

Певною мірою Жене-поет знає, що з'являється для Іншого таким, яким є для себе. Однак, визнання не є взаємним. Називання себе Поетом, окрім того, що означає вільний і свідомий акт, є супроти цієї свободи чимось *інакшим*. Жене, вважаючи себе за поета, вважає себе одночасно за Іншого для Інших, і також, Іншого від себе. Для читачів свободи Поета є *силою*, бо не можуть приписати їй жодного майбутнього, бо знають, що це їх застане зненацька, без огляду на те, що вони зроблять, і всі їхні передбачування згорять дотла. Жене, переконуючись, що Інший відкриває його власну творчу суб'єктивність, старається смакувати нею так, ніби вона належить комусь іншому. Хотів бути для себе тією святою силою, якою є Поет для своїх читачів, не тільки кимось, хто писав, чи хто має надію, що писатиме вірші, але кимось,

хто опанував святу владу писання. Завдяки Іншому до «внутрішнього простору» проникає імла, певне безладдя до чистої активності, трохи таємничості до самопізнання. Поет очікує себе через Іншого. То хіба можна вважати за зло ту маленьку різницю між суб'єктом для себе та суб'єктом для Іншого, між актом і можливістю, між волінням і очікуванням на себе, цей рух маятника з невеликою амплітудою між безбожником і святим? Хіба жертва святої, щоб перемогти, не мусить запанувати над святынню? Якщо сильний поет «носить на своєму чолі тавро злодія», злодій може радіти зі своєї перемоги. Хто б міг відібрести цій терплячій душі першу розкіш тріумфу? Над ким ішле, окрім Іншого, мав здобути перемогу? А якщо Інший у собі і поза собою був гідрою, якій потрібно відтяти голову, то чи визволення не повинно бути для нього грою Іншого і Того Самого? Якщо зробити ще один крок, то Інший розплівиться.

Спочатку він хотів стати істотою, яка не підлягає заміні, хотів надати собі винятковості суб'єкта, постановив собі вирізьбити свою винятковість у свободі Іншого. Та саме у той момент зникла його винятковість як окресленої речі, з'явився третій Жене, який не є ні злиденим волоцюгою, ні легендарним володарем віршів, а є синтетичною активністю, яка першого перетворює в другого. Та активність, яка перетворює одну об'єктивну дійсність в іншу, не може належати до предметного світу. І тепер винятковість Жене включається до його прагнення доконати те виняткове творіння. І це винятковість, яка вже для нікого не є об'єктом, навіть для самої себе, яка взагалі не існує, а стається, розташовується над буттям і мовою, і той, хто хотів би її описати і назвати, завжди мусить обмежуватись називанням діяльності або описом твору, але вона є чимось понад і чимось іншим, бо доконує твір і є свідомістю тієї діяльності. Ми вже знаємо цю творчу свідомість – це існування. Первинне прагнення Зла вдалось нам екзистенціальним напруженням, але натомість, ми зауважили, що суперечності ситуації змушують його підкоритись сутності. Допоки Жене хотів бути «Злодієм-у-собі», до того часу приховував своє глибоке існування під екзистенціальною пристрастю. Але тепер, коли залишив для іншої свідомості тягар уреальнення свого буття, сам від нього визволяється; стає вже тільки свободою без обличчя, яка влаштовує пастку свободі інших.

Завдяки такій техніці, ця свобода просвітлює темінь, яка її покривала: є свідомою себе і своїх об'єктивних намірів. Осягає її і одночасно переступає. Пригадаймо слова Гегеля про мистця та його твір, які вміщені у «Феноменології духу»; твір є обмеженою дійсністю, яка надає собі свідомість, щоб відразу ж переступити її: «...твір, подібно до вираженої через нього первісної природи, є чимось окресленим; натомість свідомість є чимось, що має у собі окресленість як негативність вза-

тамі, тобто вона є чимось загальним на противагу окресленості твору. Свідомість, яка покидає власний твір, є в сутності своїй універсальною свідомістю, оскільки постає в цьому протиставленні абсолютною негативністю... в очах свого твору, який є окресленою свідомістю». Жене, окреслюючи себе в своєму творінні як Злодій, уникає того обумовлення, що протиставляється йому як вільна творча свідомість, яка вже не може себе інакше окреслити, крім вільної необумовленої активності: витворюючись в Іншому, Жене позбувається себе і стає абсолютною порожнечею, необумовленою силою творення. Стаючи Злодієм для Іншого, стає творцем для себе. Щойно віднайшов Буття на дні Ніщо, а відтак утверджує своє існування аж до останку, надаючи йому нової дійсності завдяки слову і вміщуючи його в Іншому як припілд, звільнюється від нього і віднаходить у цілковитій негативності, у самоприсутності Ніщо, у вічному переступанні того, що дане, тобто свідомости. Скеровуючи свою заангажованість аж до межі, віднаходить свободу. Весь є в тій поезії, замкнув у ній вантаж свого минулого, отруєне дитинство, теперішність, повну злочинів та мрій, а також своє окреслене призначення, яке вестиме його від в'язниці до в'язниці, щораз ближче до дна, аж до самої смерти. Але тим самим відривається від свого минулого, нагороджує себе цілком новим минулим творця, заслоняє спогади дитинства словами, які його оспівують, визволяється з теперішності, перетворюючи свої жести в дію, а мрії – у літературні мотиви, а якщо його передбачуване бездіяльне майбутнє злодія стає у творі суб'єктивізованим майбутнім і тим змінюється в минуле, то твір, який пише чи має намір написати, жертвує йому вільне майбутнє творця. Зміни стосуються навіть його почуттів, «розповідає про хвилювання, якого не відчуває», яке стає словами; коли ледь-ледь піддається хвилюванню, відразу послуговується словами, щоб розчулити інших. Ще відчуває тремтіння любові або ненависті, але тільки в Іншому, і лише тоді, коли Інший стає Жене. Те, що говорив про своїх компаньйонів, також стосується його книжок, які є претекстом до його відсутності, відсутності, яка послужила Валері для дефініції «людини духу» як відмови від буття ким-небудь. Але Валері як інтелектуал має на думці споглядалальну та пізнавальну свідомість, тоді як свідомість Жене, заполонююча як краса, і так само нечутлива та відсутня, має активну настанову на світ, тримає його на віддалі і покриває його вуаллю, але не намагається піznати його, а хоче віднайти в ньому матеріал для твору, який має на думці, подібно до поезії Маллярме, зробити так, щоб *світ став непотрібним* (Маллярме після кризи 1865-1867 рр. також відкрив хоча іншим шляхом, «потужність повсюдної зумовленості» і «абсолютну негативність» Свідомости. Він одночасно підкresлював: «дух мій як діямант, звик до своєї Чистоти, якої не затъмарить навіть відблиск Часу» (лист до Цазаліса від 14 травня 1867 р.).

Нарешті, досягнув згоди зі собою: злодюга прагнув будь-якою ціною цілості Буття, тоді, коли його можна було сприймати тільки почастинно. Тепер холодна самотня свідомість бунтівника приймає широкі обшири колись зненавидженого світу, із хтивою байдужістю черпає із нього матеріали для своїх творів; його цікавить все, вибирає випадки із життя, перетворює їх, «інтерпретує», щоб надати їм врешті, символічного значення, щоб змусити їх розповідати про секс, злочини і поезію. Колись світ був тереном у живому тілі і Жене, прагнучи його, утіка від нього, творячи світ уяви, а якщо його наміри змінювались і він хотів *уреальнити* той витворений уявою світ, перетворити його з допомогою Інших у фіктивний суб'єкт, сплетіння знаків та чисел, що намагаються виявити справжнього Жене, то дійсний світ вже належав йому хоча б тому, що ставав *ужитковим*. Почавши від *Miracle de la Rose*, уважний читач виявить у творах Жене тінь оптимізму. Звісно, що розпач надалі залишається предметом його думок, які попри шляхетну жвавість сміливість, залишають враження, що цей розпач вже не є таким глибоким. Насмілюватись, означає вірити у силу людини. Той, хто написав: «Гвалтом називаю зухвалість у стані відпочинку, закохану в небезпеку», – не міг себе принизити. Для нього Краса – то бестія, яка, окрім своїх жахливих вимог, надає світові сенсу: робить з нього претекст для мови. Ситуація поета неоднозначна: підходить до божого твору з протилежного боку, ставлячи Слово у кінці. Втягнення світу у мову рівнозначне знищенню світу, але це також означає народження поета. Що ж відбувається насправді? Чи це дійсність руйнується через значення? Чи випадковість буття відступає місце необхідності? Одне і інше. Бо мова, як стверджує Бланшо, є одночасно втечею буття у значення і вивітрюванням значень, словом, руйнуванням – і буттям, порушенням повітря, викарбованим, написаним словом.

Жене, подібно до сюрреалістів, втягується в акт нищення, мусить як і вони, збудувати військову машину, якщо хоче досягнути мети, і та машина має два обличчя, світле і темне: є одночасно жалісливим жертвуванням Буття Ніщо і записом Ніщо в Буття. Пробує знівечити дійсність, але знаходить небуття. Жене оптиміст, бо представляє нам в уяві Зло, як витворене в бутті через свободу. Не так вже й важливо, щоб буття мало окреслений сенс; важливо, щоб той сенс був. Оптимізм не полягає в стверджуванні, що людина є щаслива або може такою бути, а просто полягає у тому, що людина не терпить марно. Навіть якщо світ мав би бути створеним тільки для того, щоб зникнути як пучок холодних променів в останньому близку ока, з якого виривають нерв, то і це зникнення мало б ще якийсь сенс. Жене, прагнучи розчинити буття у небутті, здобуває заново небуття завдяки буттю, замикає його в книжках, як чорта у плящі. Його твори є одночасно поновлю-

ваними спробами самовбивства і черговим доказом людської величі. Тут віднаходимо гру, в якій перемагає той, хто програв. Але Жене тепер вже знає правила гри: завжди перемагає. Мастурбація, педерастичні стосунки дали йому змогу пізнати розкіш жаху, і з того моменту, як почав про це *розвідати*, стає щасливим.

«Моя перемога є чисто вербалльною і я завдячу їй багатством виразів». Здобув перемогу в різних сферах: уник ув'язнення, зліднів, страху; про нього говорять порядні люди, ним захоплюються, навіть ті, які ще зневажають його, мусять його сприймати, бо заполонив їхній розум одержимим баченням. Чим віддячує їм? Нічим. Миттю перестраху, підозрілістю краси, яка зникає. Багато говорить про темний та проклятий світ, але так, що зумів нічого про нього не сказати, його незвичні книжки – це суперечка із собою, є в них міт та його знічевлення, позірність та її зникнення, мова та її оскарження. Ця лектура залишає смак попелу, бо частина його книжок була анульована. Спокійна свідомість мріяла про повноту, про буття: Жене наповнює її неспокоєм, «уявою зникаючого предмета, якого їй бракує». Це не означає, що засумнівався чи створив нові вартості, а проник до сердець і заразив їх своєю пекельною легкістю, щоб стати для них раптовою і підозрілою полегкістю, порожнечею, щоб повернути їм *негативність*. (Маллярме також прагнув, щоб «його майбутні вірші були отруєними фіялками, страхітливими краплями». Загальновідомо, що містить в собі фіялка Ігітура: «краплини ніщо, яким бракує моря»).

Перемога чисто вербалльна: до Жене можна застосувати все, що Бланшо так слушно сказав про Маллярме: «Це особливість і чар мови, яка надає вартість творення і силу грому нічому, чистій порожнечі, ніщо, до якого наближається, якщо взагалі не досягає його межі. Зауважмо, що в тому завзятті, яке полягає у відірвуванні нас від буття, поезія є оманою і грою. Мусить нас ошукувати, зла віра і брехня є її цнотами». Хіба Жене сам не стверджував, що «поет мертвий?» Його перемога – це факт, що може «втекти від себе і від усього, якщо закінчив вірш; то розказав усе або нічого. Книжка закривається перед собою і перед світом», занурюється у свідомість читача, видіння Жене залягають у душах, але справжній Жене звільнився від своєї постаті, від свого емпіричного «я»; залишається чистою відсутністю, у якій творчість і негація – сусіди; водночас ця незвичайна жива порожнечча, яка може створити тисячі видінь, розсіялись у нас тим отруйним та пожадливим ніщо, яке поглинає і розчиняє все. Вкотре вже зазнав досвіду в порожнечі, який поступово веде до розв'язки: нічого не розказав, а, втім немає вже що розповідати, ототожнив себе з усіма пристрастями, з усіма істотами, щоб легше їх позбутись, і замість збагатитись новими рисами, залишив у кожному втіленні частинку себе. Та на межі того

оголення нищить у собі добро, яке відкидає так як св. Тереза та інші святі, бо носить у собі світ, який одним порухом створив і одним порухом знищив. Тріумфує назовні, у гущі світу: для людей, газет і у книжках є Жене-злодієм, тоді як у собі залишається спокійною і цілковитою відсутністю. Звільнився від себе, не може вже прагнути ані Зла, ані Добра, а в момент, коли містифікаційне суспільство Справедливих прийняло його, він сам завдяки актові, який змушує нас акцептувати його, розташовується понад нашою поневоленою свідомістю.

А тепер послухаймо розповідь, придатну хіба що для антології чорного гумору: «Підкидьок, який із найменших літ виявляє злі інстинкти, обкрадає бідну селянську сім'ю, яка його прийняла. Незважаючи на покарання, продовжує чинити зло, втікає з виправної колонії, краде і на додаток до всього злого, займається проституцією. Живе у злиднях, спить з кожним і зраджує усіх, але й цього йому замало, постановив собі віддатися злу, але з однією умовою: в усіх ситуаціях буде вибирати те, що є найгіршим, а оскільки переконався, що найбільший злочин – це не чинити зло, а проголошувати його, пише у в'язницях страхітливі твори, які вихваляють злочин і підлягають покаранню. Це і дозволить йому вирватися з dna, зі злиднів, в'язниці. Його книжки видають, ставлять на сцені одну із його драм, яка закликає до вбивства, президент анулює тюремну кару, на яку Жене був приречений за свої останні злочини, бо власне вихваляється в одній із своїх книжок, що вчинив такі злочини, а коли представили одну із його останніх жертв, та йому сказала: «Відчуваю себе захищеною. Зичу панові ще багато успіхів на цій дорозі».

Мабуть, визнають таку розповідь за неправдоподібну, та однак, насправді вона була потрібою Жене. «Але ж, дорогий пане, Жене врятувався не тому, що запродався злу, а тому, що мав талант», – каже мені якийсь претензійний дурень. Я показав, що твори Жене, то породжений уявою образ його життя, і що його геній – то незламна воля жити згідно зі своїм призначенням аж до останку. Бути поетом, означало для нього тільки одне: прагнути боротьби. Він завжди був вірним собі, своїм переконанням, ніколи не відрікався від своєї сутності і виграв, бо грав без натхнення в гру, в якій виграє той, хто програв.

Так, переміг: приходить і відходить, є вільним. Уже вісім років не був у в'язниці, має гроши, «шанованих» приятелів у Парижі, Каннах, цей звичайний злочинець проводить спосіб життя, гідний справжнього міщанина. Його приймають, він є предметом снобізму і подиву, але не перестає бувати у злодіїв і «тіток» (жаргон Жене, назва сексуальних партнерів – прим. перекл.), із салонів переноситься до барів на Монтрмартрі, грає перед собою Таємниці Парижу; не є людиною нізвідки, всюди почувається як у себе вдома.

А що далі? Переміг, це факт. Та результат гри був відомим зазда-ледіть: програв, що означає, виграв, а якщо виграв, то переможений. Під пеленою перемоги тайтесь боротьба переможець змінюється завдяки тріумфові так само, як переможений із приводу поразки. Яка ж це була б розкіш підкорити ворога, який стоїть під щитом влади! А тут наступного дня після перемоги залишається тільки скованим, нужденним і тремтячим чоловічком, кожне рішення приносить тільки по-громне гірке розчарування. Якщо прагне залишитись вірним собі і покарати переможеного, то це означає, що хоче оживити мертву ми-нувшину, що підмінює те, чим був, на те, чим став; якщо при тому вирине якась чарівність думки, відрікається від колишніх терпінь і піддає сумніву сенс довгих років боротьби і надії. Ворогами Жене є Справедливці. У роки бідувань він мріяв про той день, коли змусить їх, щоб прийняли його, хоча знов, що у глибині душі вони надалі відкидатимуть його. Така суперечливість відображає його розщепленість: бо ж чи суспільство не повинно його визнати, прийняти *таким, як був*, тобто злим? А хіба суспільство не відкидає власне злих? А потім повинно ще й проголошувати йому хвалу з такою самою пристрастю, з якою його осужувало. Звідси ці дивовижні помисли, вимріяна брехня. Але ці вимисли не віддзеркалюють повністю його прагнення: Справедливці задовольнять його тільки тоді, коли приймуть до себе, не перестаючи осуджувати його, коли водночас любитимуть і ненавидіти-муть його. Та, виявляється, це неможливо. Справедливці і Жене, збли-жаючись один до одного, змінюються цілковито. Злодій постановив, що писатиме для того, щоб зазнати слави злочинця, а суспільство зло-стиво визнає за ним тільки славу поета. Кожний із нас у кабінетній тиші приречений на осуд, коли читає Жене, бо під час тієї лектури зауважуємо внутрішнє роздвоєння: подив від того читання переміщується з переляком, який пробуджує зло. З часом читач повертається до світу Справедливих, віднаходить свою впевненість, і постановляє разом з ними шанувати талант Жене, незважаючи на його злочини. Будуть захоплю-ватися майстерністю, осуджуючи зміст, так ніби можна відокремити форму від змісту. Даремно Жене вигукує їм в обличчя: мій талант – то мій злочин. Що тут зробиш? Вони вперто намагаються бачити в ньому поета, який наперекір усім марнує свій талант, щоб оспівувати гріхи, або вбачати знедоленого, якому треба пробачити його затятість, бо він стільки витерпів. Зрештою, це не позбавлене певної слушності, бо ми зробили вже висновок, що Жене є твором нездійсненості життя.

Ми показали, що він постановив чинити зло без жодної мотивації, і таке рішення було для нього самоокресленням: не хоче, щоб його шко-дували, ані визнавали як талановиту річ, а щоб визнавали його гідність, гідність людини, яка є власним твором. Зрештою, є і такі, які заплю-

щують очі на непристойність, софізми, провокації, вміщені у його творах, і хочуть вбачати в ньому не святого, родом з пекла, яким так прагнув бути, але Святого, справжнього бувальця, який втілює безмірність людського страждання. Така переконаність, знову ж таки криє в собі зерно правди у певному сенсі кожне терпіння є терпінням як таким. Але такий висновок був би поквапливим, оскільки нещастя Жене має особливе обличчя, яке є чужим тим естетам-ідеалістам. Це – вражаюче нещастя осудженого. Жене пізнає гіркоту того, що його ніхто не сприймає *таким, яким він є*.

Зрештою, Справедливі змінюються також, коли його приймають: не можна прочитавши ті злочинні твори, залишитись абсолютно справедливим. Ідеальні Справедливі не читають взагалі: будь-яка література видається їм підозрілою. А якщо якась порядна людина визнає талант Жене, то це означає, що вона має «відкритий розум», або була вражена в глибині своєї свідомості Справедливої людини. У першому випадку вона є втіленням толерантності та чистоти, які Жене пристрасно ненавидів і які критикував у *L'Enfant criminel*. А в другому випадку аура святої, яка оточує Жене, мерехтить і гасне. Ті, які повинні були визнати Жене, не визнали його, ті, хто визнав його, не повинні були цього робити. А чи існують взагалі Справедливі? У молодості мав сумніви: може, не тільки я один чиню Зло? Тепер не може приховати правди перед самим собою: зла воля – найпоширеніша у світі річ. Люди говорять неправду, крадуть, вбивають. Так, це правда, що стримують себе, щоб не перейти певних меж, що дотримуються певних зasad і що існують чіткі норми вбивства чи крадіжки: наприклад, батько має право вбити свою дитину, але дитина не може вбити батька. Та й зрештою, якщо справедливі не є цілком справедливими, то й несправедливі не є вже повністю несправедливими. Добро і зло зникають разом.

Диявольські узи, які пов'язували його зі «самцями», слабнули: він щораз більше переконувався, що то «збідовані, злостиві карикатури отих гарних злочинців, про яких мріяв, маючи 20 років, і що його нудить, коли стикається з їхньою незрівняною глупотою». Нові знайомства не спроявили глибшого задоволення: у глибині душі мріяв, щоб бувати в тих усяких урядовців, прокурорів, яких шанував так само, як Бодлер шанував сімейний ареопаг, або, принаймні, щоб побувати у справжній пуританській сім'ї. На жаль, ті поштові буржуї визнають ще засади, подібні до тих, які підтримує один письменник-мораліст, що якось зізнався: «Я захоплений Війоном, але на обід я б його не запросив». Жене ще не сидів за одним столом ні з головою касаційного суду, ні з пастором Боегнером. Найнovіші знайомства цього екс-злодія виводяться таки з маргінесу, зі світу інтелектуалів. Напівпаяци і напівчародії, письменники та художники нагадують йому власне мину-

ле: то здекласовані Білі, як він є здекласованим Чорним, не зовсім порядні, щоб їх шанувати, не досить привабливі, щоб їх кохати. Старається бути для них ввічливим, відданим, послужливим, порядним, але не має ані прихильності, ані любові, є байдужим до їхніх турбот, а їхні книжки вважає беззвартісними. Біля снобів стає капризним, бурхливим, розбещеним, бо прагне виміряти свою силу, а ще тому, щоб доказати їм, що не є порядними людьми. Але ті вибухи гніву є вдавані, бо для чого перейматись: та худоба цього не вартує. Він залишається вигнанцем посеред того гарненького світу, який частує його, але все ж є байдужий до нього, і та байдужість взаємна.

Як тут можна зарадити? Вчинити крадіжку? Образити когось? Магія злочинства послабила, і він тепер ховається в єдиному місці на світі: у своїх книжках. Та настирливо переслідує думка: чи не буде достатньо слівця якогось впливового сноба, щоб залагодити ту чи іншу справу? А якщо навіть винесуть йому вирок, то чи це не закінчиться старою історією: прийдуть письменники до суду захищати його. Де ж поділась колишня дисципліна? Усвідомлює з несмаком, що IV Республіка гордиться своєю літературою, і якщо тільки буде нагода, то не відправить поета до в'язниці. Його минуле надалі його вирізняє: він залишається тим, хто крав, жебракував, а коли йому адресують літературні компліменти, може собі ще сказати: «Ті компліменти скеровані до жебрака із Барселони». Та вони вже не втішають нужденного барселонського жебрака, це той ввічливий і позбавлений свого минулого чоловік тільки бавився думкою, віддаляючи її в непам'ять. Спочатку йому подобалась забава у злодія, і виходячи з прийняття говорив собі: «Але ж там були чудові соболі! Безперервно я комбінував як їх стягнути!» Але швидко визнає ті забави дитичими. Змінив поетичні, повні барв терпіння своєї молодості на якусь похмуру свободу, на якусь сувору атараксію, подібну до чистого знудження життям. Що ж іще могло б його захопити? Поезія? Віднайшов її у злодійському кублі, у в'язниці. Тепер розказує читачам про «зворушенні, яких не знає». Чи знайде в розкоші та у рівновазі рекомпенсацію того, що стратив? Ні: цей пуританін зла ніколи не пізнав забуття, якого вимагає лакомина. Нічого не прагнув, думав тільки про те, як залишитись святим. Не має великих вимог. Має достатньо грошей, слави, щоб спокушувати юнаків, які мають сумніви щодо своєї статі, і живе то з одним, то з іншим. Сподобалось йому їхнє товариство, любить вправлятись у любові. Та не кохає їх.

Але щонайгірше, не знає, для чого пише. У часи *Notre-Dame des Fleurs* поезія була рятунком, «аварійним виходом, відкритим вночі», єдиним звільненням. Важке і болісне пробудження приховувало ще магію сну: слово було сном і пробудженням, а твір – фетишем, заклинанням. Жене, промовляв, радше, до себе, ніж до інших. Трохи пізніше

писання стало завзятым, методичним і осмисленим, але надалі залишалось злочинним. В'язниця знаходилася поряд, поліція його ще смикала, тому переховувався, вирок, якого не відбув, оточував його таємним ореолом, але незважаючи на це, Справедливіці ще не були переможені, треба було боротись, шикувати книжки як військову зброю. Черпав натхнення у ненависті, у терпінні, у повсякденних приниженнях і міг написати як Шеньє:

*О мій найдорожчий скарбе,
Мое перо! Жовч, гіркота, жах, мої богове,
Завдяки вам я ще живий...*

(переклад М. Терещенка)

Та тепер прокинувся, над ним змилостивились, йому ніщо не загрожує, живе в достатку; що ж могло його вразити, роздратувати і викликати захисну реакцію, цей чудовий порух, що є джерелом його поезії? Наперекір собі він забуває про в'язницю, але як зберегти своє уподобання до онанізму, коли ти є багатим, вільним, і коли можеш заспокоїти будь-які свої бажання? Для чого ти повинен писати, якщо тебе розбудили, віддали тобі належне, і ти не боїшся завтрашнього дня, і вже не відчуваєш огиди? Чи хочеш залишитись літератором? Може й так. Для кого тоді ж писати? Досягнув своєї мети, знаєш, як повинна була закінчитись твоя спроба. Можеш ще mrяти про створення крашного твору, але це вже справа художника, а не злочинця. Сподіваємось, що письменник, твори якого народились з такої глибокої потреби, стиль якого є зброяю, що окута таким очевидним наміром, кожний образ якого і спосіб мислення якого є згустком цілого життя, не може несподівано почати говорити про щось інше, описувати, як це часом йому радять із добрим наміром, «світ інтелектуалів, побачений очима злодія». Хто програє, той виграє. Здобуваючи титул письменника, втрачає за одним разом потребу, прагнення, здатність і метод писання.

Він остаточно пориває з колишнім Жене. Ні, невипадково, а цілком явно дозволив видати свої твори, з біографічним та критичним вступом, як це звичайно роблять при виданні творів Паскаля чи Вольтера у «Бібліотеці великих французьких письменників». Так, він дозволив це цілком явно: то що полагіднішав і перестав ненавидіти? Видав все... Чи вже нічого більше не видасть? І це означатиме, що є мертвим. Прихильники Жене докоряли мені, що це дослідження занадто довге: «Якщо стільки пишеться про живих, це означає, що хочуть їх поховати живцем». Чому я повинен би хотіти поховати його живцем? Він мені не заважає. Це правда, що якийсь Жан Жене помер недавно, і що Жан Жене попросив мене виголосити промову над могилою, і небезпідстав-

но просив саме мене, оскільки мене вже стільки разів ховали живцем, що маю добрий досвід. Одночасно дозволив кільком своїм друзям по-просити президента Республіки анулювати кару, яка ще залишилась за ним. Так майбутнє відкидає злодія й поета; розриває стосунки з усіма: з творами, яких не завершив, з в'язницею, яка йому загрожує, з усіма припущеннями щодо його майбутнього. Похорон відбувся в найтіснішому колі: «*Figaro Litteraire*», адміністрація в'язниці, громадська опіка прислали своїх представників. Виголошує промову над порожніою могилою: найспритніший зі злочинців заховався за деревом, спочатку трохи поплакав, бо говорили про нього, а тепер підморгує мені і корчить гримаси, а відтак піде собі, повторюючи: *треба спробувати іще пожити*.

Буде жити. Прочитав новою свої книжки, визнав їх за поганенькі, бо так було потрібно. Той несмак є найвищою мірою аскези, цілковитим оголенням, і новий Жене повинен бути несправедливим щодо колишнього Жене. Хотів розповісти все, і говорячи про *Все*, не розказати *Нічого*, а тепер зізнається, що говорив для того, щоб *нічого не розказати*. Поет поховав Святого, а тепер людина ховає Поета. Той, хто стверджує, що не написав нічого доброго, не є письменником, який оцінює свої колишні твори, а є людиною, що засуджує пристрасть писання. Чи буде мовчати? Це йому настирливо радили, і він роздумував над тим серйозно. Не знати, чи вирішить цю проблему, хоча останні чотири роки не писав нічого, опинився на межі літературного самогубства. Якщо повернеться до писання, то не зі звички чи з колишнього запалу. Видав всі свої твори, ця справа закрита, занурюється в минулому. І з цієї невизначеності може народитися будь-хто: епігон або цілком новий письменник. Здається, що він починає відкривати обличчя того нового письменника. Звичайно, посилається на наші недавні розмови, і не знаю, чого вони варті. Чи я добре зрозумів те, що він мені розповідав? Чи був зі мною щирий? Чи ділився своїми ще безформними планами з такою самою пристрастю, з якою розповідав про свої книжки? А, може, хоче одурманитись словами, звабити, приховати сподівання і внутрішню пустку? Якби там не було, маємо факт, що цинічна інтелігенція близкавично оцінила ситуацію і користь, яку з неї матиме. Справа в тому, що Жене *знівечив* Святість, і вже не вірить ані в неї, ані в Зло, і не може вже писати про щось інше. Якщо він захоче створити нову поезію, мусить повернутись до своїх колишніх тем, але вже *подати* їх іншим способом. Внутрішня динаміка його творів завжди полягала на піднесені конкретності фабули і тілесності до абстрактного неба *«Constellation»*, динаміка його життя повторює це піднесення, він позбувся решток сорому та терпіння, не пам'ятає вже того жахливого образу нужди й ув'язнення, отяминяє з кошмару, а страхіт-

ливе призначення, яке явилося йому у г'валтовному освітленні, віддало місце неоформленому дівочому майбутньому, в якому все можливе. Одне слово, якщо Жене писатиме, то повторить пригоди Ігітура: спробує сягнути найвищий вимір, найвищий ступінь абстракції та рефлексії, огляне згори без віри, мотиви Цвіту, Каторжника і Злочину, що утворюють ансамбль на його очах. Очищені, згущені, позбавлені анекдотичності і змістовності, вони стануть, нарешті, відсутностями, і послужать претекстом для тіснішого і свідомого контрапункту. Подібно Маллярме він запозичив від Бодлера мотив волосся, запаху, невдачі, щоб видушений з них сік заставити тільки до вираження гри смерті та випадку. Маллярме вибирав забуті, затерті, напівспорожнівлі слова, які несподівано набували нового блиску. Жене спочатку вживав надто мальовничі слова, надміру запашні, використовував увесь еротичний словник, вульгаризми та жаргон. Але вони вибллякли, бо він зловживав ними. Для вірних йому читачів слова «мордочка» чи «тітка» видаються таким ж безбарвними, як і слово «блакитний» у Маллярме. Але це тільки герби, а потрібно було укласти геральдичну поезію. Зі Зла залишає тільки один складник – Красу. Прагне ще встановити гру різних привидів, яких накладає на себе, щоб остаточно зникнути. І в тому прогресуючому зниканні його вже не цікавить демонічність, а тільки строгий режим динамічної єдності. Матеріальність ще досить затемнювала контрапункт, який окреслив *Pompes funebres*. Але від того часу віддаляється крок за кроком від матеріальності, від тілесності, та не відходить від свого найдавнішого проекту, коли думає про відновлення утіх, правда проєкту добре обдуманого, вирахуваного з математичною точністю. Я зрозумів, що мріє, мабуть, про твір, у якому кожний елемент був би символом і уособленням усіх інших творів і Цілості, і в якому Цілість була б одночасно упорядкованим синтезом усіх відображенень і символом кожного окремого відображення; у якому цей символічний збір був би одночасно символом усіх символів і символом Ніщо. Чим це є, якщо не мрію про Абсолютну Необхідність, або мрію про Редукцію до Ідентичності? Філософі Парменіду заважало багатство явищ, які виринали: мусів їх описати. Але художник, навпаки, потребує багатства тієї строкатої барвистості, бо для нього Краса перевіває у вічному русі, який закриває світ як віяло, накладає одні образи на інші, а коли залишається тільки один образ, стискає його у руці так, щоб аж розтанув. І завдяки тому сягає Буття, ідентичне йому, яке розчиняє і виточує в собі терпіння, барви, час, події і простір. Але те буття, позбавлене рис, нагадує, радше, Ніщо. У тій перспективі віднайде Жене свою пристрасть, щоб знищити світ, але та пристрасть вже видозмінена, очищена, висублімована. Тепер розуміємо, що ще не вирішив: промовляти чи мовчати, бо на тому рівні абстракції слово і

мовчання – це одне і те ж. Власне Жене може написати розповідь у стилі Маллярме, про яку колись згадував Бланшо.

У момент, коли поет роздумує над чистою словесною симфонією, що повинна стати рівноцінною мовчанню, в якій єдина часовість – це «вібруюче зникання» світу, в момент, коли прагне знайти для цілості буття якісь сковуючі рухи, які шкіцував у кожному своєму образі, людина, звільнена від змісту своїх улюблених роздумів, підноситься у сферу рефлексійної свідомості і пробує з її вершин оцінити свій «випадок», розміщуючи його заново в історичному та суспільному контексті. Та виокремлена свідомість віднаходить себе несподівано: і звільнений від видінь, яких назвав «Справедливцями», відкриває людей, які вже не є ані справедливими, ані несправедливими, а є одночасно справедливими десь на дні своєї несправедливості, і несправедливими у самому зародку своєї доброї волі. З'являється серед них не як Злодій чи Святість, але як людина, подібна до інших, і водночас неподібна до нікого. Він не вважає себе ні за святого, ні за грішника, бо святість покинула його світ. Хоче зрозуміти себе таким, яким був, повторити, але впевненіше і ліпше, дослідження, яке я зробив на його власному прикладі, але з тією основною відмінністю, що його спроба самопізнання не буде одночасно актом, способом буття, поетичною пристрастю. Колись, як хотів ґрунтовно нищити, замінював норми моральності канонами естетики. Тепер, коли звільнився від Зла, робить навпаки: оскільки Слово вберегло його своєю чарівністю, і дитина Зла, доводячи свій естетизм до крайності, перетворюється у мужчину, треба зробити так, щоб естетичні вартості включали і певною мірою виявляли етичні вартості. Не йдеться вже про те, щоб відкидати одні на користь інших, а щоб поглибити естетичні вартості, відшукавши на їхньому дні етичні засади, і створити на підставі власного минулого трактат про Красу, який одночасно був би трактатом про Добро.

Чи мова йде про написання *трьох* творів, одного з універсальною символікою, другого – про власне життя, а третього – про етику Мистецтва. Поеми, автобіографії і філософського трактату? Очевидно, ні. Жене мріє, щоб пов'язати всі три теми *в одному творі*, і щоб цей твір був від початку до кінця поезією. Чи можливо це зробити? Спроба доволі незвичайна. Але Жене завжди змішував поезію, поетичний щоденник із чимось зі сфери пекельної дидактики. І якщо такий твір буде колись написаний, то стане вінцем його мистецтва: не революцією, а осягненням межі.

Переклад Христини Сохоцької

Примітки

Жан Жене (1910-1969) – французький письменник і драматург, талант якого відкрив для літературних кіл Ж.-П. Сартр. Провів тяжке і бурхливе життя: сирота, злодій, гомосексуаліст, молодість страчена в ув'язненні. Персональне кредо Жене: загартоувати себе у злій вірі, злочинах та аморальності.

Стефан Маллярме (1842-1898) – французький поет, один із найвидатніших представників символізму.

Моріс Бланшо (1907-1975) – відомий французький критик, який чи не найглибше з усіх французьких інтелектуалів пережив вплив думок Гайдегера про літературу. Мова для Бланшо є негацією, відокремленням від буття, але дорогою осягнення дійсності. Простір літератури є для нього простором смерті, а письмо – знерухомленням, усмертненням дійсності і одночасним наближенням до неї. Тому його особливо захоплював міт про Орфея: коли намагається скопити предмет своїх праґнень, то руйнує його. Гельдерлін, Маллярме, Кафка, Пруст – письменники, які найближче відповідають його методам.

Поль Валері (1871-1945) – відомий французький поет, есеїст, автор низки есеїв про Леонардо да Вінчі, Ш. Бодлера, С. Маллярме.

Андре Марі Шеньє (1762-1794) – французький поет, який захоплено вітав Революцію 1789 року, але в ході подій перейшов до її ворогів, за що і був страчений за вироком Революційного трибуналу.

Блез Паскаль (1623-1662) – французький релігійний філософ, письменник, фізик.

Франсуа Марі Вольтер (1694-1778) – французький письменник-просвітитель, філософ.

Парменід Елейський (VI ст. до н. е.) – грецький філософ.